

PROBLEMS OF PRECAUTIONS AGAINST DRUG ADDICTION UNDER CONDITIONS OF BUILDING OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Vodnik V. D.

Principal reasons, negative consequences of the use of drugs are dealt with the problems of precautions against drug addiction are analysed, the main drawbacks and reasons of ineffective fight are determined against drug addiction in Ukraine are determined.

Keywords: *drug addiction, drugs, precautions against drug addiction, counteraction of drug addiction, civil society.*

УДК 316. 444

Ю. І. Золотарьова, кандидат філософських наук, доцент

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ

Розглянуто маргінальність як чинник соціальних відхилень. Обґрунтовано взаємозв'язок та взаємозумовленість маргінальності, аномії та девіації. У цьому контексті поставлено питання про роль реалізації права та соціальної справедливості. Виявлено тенденції розвитку злочинності як вияву соціальної девіації в їхньому співвідношенні з маргіналізаційними процесами.

Ключові слова: *маргінальність, аномія, девіантна поведінка, соціальна девіація, соціальні норми, реалізація права, соціальний капітал, злочинність, криміногенність.*

Актуальність проблеми. Сучасне українське суспільство має багато серйозних соціальних проблем, що потребують пильної уваги з боку соціологів, завданням яких є визначення джерел походження проблеми, її характеру та природи, а також шляхів її розв'язання. Значне місце серед таких проблем посідає соціальна девіація, або соціальне відхилення, девіантна поведінка (мається на увазі девіація, що має негативний характер). При цьому здається, що поширення соціальної девіації пов'язане з процесом маргіналізації суспільства. Однак за наявності значної кількості серйозних досліджень, присвячених феноменам маргінальності та соціальних відхилень (девіантної поведінки), майже поза межами уваги дослідників поки що залишається питання про їх співвідношення. Розгляд цього питання передбачає вирішення завдань, що стосуються виявлення зв'язків маргінальності та девіації, впливу маргіналізаційних характеристик українського суспільства на рівень соціальних відхилень у складних умовах структурної трансформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, присвячених феномену маргінальності та складності його інтерпретації, показує, що дослідники, як правило, акцентують увагу на окремих аспектах стану маргінальності: соціально-психологічному, культурологічному, соціально-політичному, соціально-економічному (З. Голенкова, Є. Ігітханян, І. Казарінова, А. Лантух, С. Лібанова, Н. Харченко, Т. Веблен, Т. Заславська, Р. Уїлсон, Є. Стариков, Е. Гідденс та ін.). Можна вважати встановленим, що ракурси розуміння маргінальності визначаються як окраїнність, проміжне становище, існування на межі різних культур і деяка ідентифікація з кожною з них, дії у ролі, яка лежить між двома поряд розташованими ролями. Поняття маргінальності характеризує стан тих, хто відірвався від своєї верстви, соціальної групи, але ще не адаптувався до нової, не прийняв її цінностей та норм, тобто термін «маргінальність» визначає перехідний, структурно невизначений соціальний стан суб'єкта.

Маргінал – це особа або група, спільнота, яка формується на межі соціальних верств та структур і в рамках процесів переходу від одного типу соціальності до іншого або в межах одного типу соціальності внаслідок її серйозної деформації. Першим і основним критерієм, що визначає стан маргінальності індивіда або групи, є стан, пов'язаний з періодом переходу, який уявляється як криза. Другий базовий критерій – невизначеність соціального стану, невключення або неповне включення до соціальної структури чи групи. Третій критерій – статусна неузгодженість чи несумісність.

Труднощі адаптації до нового соціокультурного середовища, відсутність чіткого розуміння та прийняття норм і цінностей, аномічність суспільства породжують соціальну фрустрацію, тобто внутрішнє напруження, стреси, відчуття глухого кута, безвиході. Невідповідність самооцінювання особистості та її реальних можливостей, неможливість самореалізації особистості в соціально схвалених формах в умовах, які склалися, що можуть виникати і як наслідок соціального виключення, також призводять до розвитку соціальної фрустрації, яка в поведінці виявляється у вигляді соціальної апатії або підвищеного рівня агресивності. Така агресивність без знання її причин часто має назву немотивованої. Усе це може відобразитись у різних формах девіантної поведінки, тому достатньо обґрунтованою уявляється постановка питання про зв'язок процесів маргіналізації та поширення соціальної девіації.

Спроба з'ясувати, чи можливо розглядати маргінальність як чинник соціальної девіації, і є *метою* статті.

Виклад основного матеріалу. Соціальна структура сучасного українського суспільства характеризується несталістю та певною невизначеністю на рівні як реальності першого порядку (об'єктивного структурування соціальними відносинами, опредмеченими в розподілі різноманітних ресурсів, які виступають структурами панування – капіталами (котрі можуть мати як матеріальний, так і нематеріальний характер), так і реальності другого порядку (соціальної дійсності, що структурована уявленнями агентів про ці відносини,

про різні структури, соціальний світ у цілому і своє місце в системі соціальної ієрархії). Відбуваються активне трансформування традиційних соціальних груп, формування нових видів інтеграції за формами власності, доходами, включеністю до владних структур, розміром соціального капіталу тощо. Ці процеси активізують вияв двох тенденцій: з одного боку, радикальні зміни у формах власності зумовлюють деяку свободу в діях, сприяють реалізації потенційних можливостей суб'єкта, а з другого – підсилюють соціальне відчуження та стимулюють соціальне виключення, що виявляється через безробіття, зубожіння, фактичну деградацію економіки, політики, моралі тощо [3].

Все це зумовлює аномічний стан суспільства, тобто стан неузгодженості нормативно-ціннісної основи його функціонування, розрив в спадкоємності соціальних і культурних норм, зміну свідомості в досягненні індивідом життєвих цілей, втрату моральних орієнтирів у житті, що у свою чергу призводить до різних форм девіантної поведінки, які набувають масового, стійкого та поширеного характеру, тобто до соціальної девіації.

Кардинальна трансформація українського суспільства, необхідним атрибутом якої є підвищена соціальна мобільність, для переважної частини населення є низхідною, різка зміна соціокультурних орієнтирів приводить до, можна сказати, тотальної маргіналізації суспільства, суттєвою характеристикою якого стає аномія (до речі, це свідчить про те, що ні теорія аномії Е. Дюркгейма, ні теорія аномії Р. Мертона не вичерпали себе, незважаючи на тривалий строк свого існування) [4]. Економічна ситуація складається таким чином, що значна кількість індивідів, великі соціальні групи мають необхідність в реалізації стратегії елементарного виживання, тобто живуть одним днем, не будуючи довгострокових життєвих планів. Що ж стосується бізнес-спільнот, то і вони, перебуваючи у ситуації майже повної залежності від урядовців, від таких явищ, як рекет та рейдерство, в умовах відвертого лобювання у Верховній Раді законів, вигідних лише тій чи іншій олігархічній групі, також не замислюються над перспективами розвитку суспільства. А враховуючи політичну нестабільність, відсутність соціокультурної, соціально-політичної та соціально-економічної спадкоємності, можна зробити висновок про те, що саме стратегія виживання є стратегією, що найбільш повно характеризує життєвий шлях сучасного українського суспільства.

Тому не дивно, що головна максима, що визначає будь-яку діяльність більшості суб'єктів, – «мета виправдовує засоби». А стан маргінальності, в якому перебуває більша частина суспільства, та наявність аномії неминуче призводять до того, що засоби, які використовуються, як правило, не відповідають тим соціальним нормам, що декларуються, і соціальна девіація набуває все більш масового та поширеного характеру.

До того ж, люди на особистому досвіді переконуються в тому, що найбільшого успіху в житті дуже часто досягають не ті, хто має моральні принципи, сумлінно працює, має високий рівень професіоналізму тощо, а ті, хто

взагалі не має позитивних життєвих настанов, вміє досягати своїх цілей за будь-яку ціну. Засоби масової інформації пропагують саме маргінальних особистостей, а їхнє вміння розв'язувати життєві проблеми виступає як зразок для всіх, життєвий стандарт і приклад для наслідування.

Згідно з опитуванням Інституту соціології НАН України 76 % населення взагалі ні у що не вірять, а 68 % не можуть за теперішнього безпорядку та невизначеності зрозуміти, у що вірити, 68 % не розуміють, яким законам слідувати, а 61 % вважають, що раніше люди краще себе почували, бо кожен знав, як вчинити правильно. Більшість людей спроможні збрехати, аби просунути-ся по службі (71 %); піти на нечесний учинок заради вигоди (65 %); нікому не довіряти – найбезпечніше (50 %); більшість людей в душі не люблять обтяжувати себе заради того, аби допомогти іншим (57 %).

У 2005 р. в українському суспільстві 78 % населення зазначали, що їм не вистачає державного захисту від зниження рівня життя; 69 % – порядку в суспільстві та дотримання чинних у країні законів; 68 % – стабільності в державі та екологічної безпеки; 67 % – впевненості у власному майбутньому і можливість дати дітям повноцінну освіту. Сучасних економічних знань та підходящої роботи не вистачає 46 % громадян. Відносно адаптованими можна було вважати 24 % населення, яким вистачало вміння жити в нових суспільних умовах [5]. Це є невтішні, але закономірні наслідки того, що відбувається в суспільстві, зокрема його маргіналізації та аномічного стану. Таким чином, створюється порочне коло: маргінальність та аномія, що водночас є і детермінантою маргінальності, і її наслідком, виступають чинником девіації, а соціальна девіація у свою чергу сприяє розвитку процесу маргіналізації і відповідно аномії.

Способи розірвати це кола були запропоновані ще Платоном та Аристотелем. Так, Платон вважав, що з метою попередження злочинів законодавець повинен встановити межі бідності та багатства, згідно з якими майно найзаможніших громадян тільки в чотири рази перебільшувало б статки найбідніших [6, с. 219]. Слід відмітити, що в сучасних розвинених країнах за рахунок сприяння розвитку середнього класу це стає вже майже реальністю.

Вивчаючи причини злочинності, Аристотель також звертав увагу перш за все на бідність, необґрунтовані привілеї певних соціальних верств та політичне безправ'я інших тощо. Серед заходів впливу, спрямованих на подолання соціальних відхилень у суспільстві, він відмічав: справедливий державний устрій; стабільність законів; їх беззаперечне верховенство над посадовими особами; боротьбу з корупцією; розвиток економіки, що забезпечує високий рівень життя (громадяни повинні бути вільними від турбот про предмети першої необхідності); забезпечення можливості реалізації в соціально корисних формах активності різних верств населення [7, с. 295–304].

Але ми спостерігаємо парадоксальну ситуацію: заходи боротьби з девіацією, запропоновані багато століть тому, спрямовані на зменшення рівня

маргіналізації суспільства, подолання аномії і формування соціально прийнятної поведінки, й досі не реалізовані, хоча так чи інакше декларуються вищими посадовими особами.

Про небезпечну для українського суспільства ситуацію та відповідно необхідність реалізації гарних декларацій свідчать дані соціологічного опитування, що було проведено Інститутом соціології НАНУ в 2011 р. На запитання: «Як би Ви охарактеризували наш час?» 47 % респондентів відповіли, що це час злодіїв та шахраїв; 44 % – політиканів; 40 % – злиденних; 36,1 % – авантюристів; 33,4 % – бюрократів і тільки 13,6 % опитаних – що це час трудівників, 11% – моральних авторитетів, а 7,5 % та 7 % відповідно що це час талантів та професіоналів. На запитання ж щодо того, які соціальні групи відіграють значну роль у житті українського суспільства, 39,6 % респондентів відповіли: мафія та злочинний світ; 37 % – підприємці та бізнесмени; 30,9 % – лідери політичних партій; 30 % – службовці державного апарату і, що дуже показово, тільки 9,8 % опитаних – що це інтелігенція. Не менш показовим є й відсоток, які отримали судді та працівники прокуратури – 12,2 [8].

Останній показник свідчить перш за все про те, що треба звернути увагу на рівень реалізації права в суспільстві, тому що від нього дуже багато залежить і в плані подолання аномії в суспільстві, і зменшення рівня маргінальності (наприклад, за даними російських соціологів, 15 % тих, хто має назву «бомж», тобто «осіб без визначеного місця проживання», які є маргінальною соціальною групою, стали ними внаслідок шахрайства у сфері продажу нерухомості, оскільки з різних причин не змогли реалізувати свої права).

В умовах невизначеності сучасного суспільства спостерігається дивергенція прав, що декларуються, та можливостей їх реалізації, причому неважко помітити, що, по-перше, права людини не є реально загальними і рівними для всіх людей. Це залежить від соціального капіталу, рівня різноманітності соціальних мереж, які може використовувати суб'єкт. Дуже великою є уразливість суб'єкта, якщо у нього на всі випадки життя є тільки одна мережа. Коли організації не функціонують належним чином, соціально слабкі категорії громадян опиняються на соціальному дні. По-друге, порушуються соціальні функції права, а це призводить до того, що зменшується роль права в суспільстві. По-третє, залежність рівня реалізації права від соціального капіталу, різноманітність соціальних мереж, особливо домінування неформальних соціальних мереж, зумовлює можливість досягнення соціальних цілей неправовими, іноді злочинними (наприклад, явище корупції) засобами, що сприяє перетворенню права на не-право, нібито специфічній підміні права соціальним капіталом, зв'язками в соціальних мережах. Нарешті, все це зумовлює дивергенцію справедливості і права на рівні реальності другого порядку, що негативно впливає на соціальну поведінку і призводить до поширення девіації.

Маргіналізаційні процеси значною мірою визначають і характер тенденцій розвитку такого дуже небезпечного для суспільства вияву соціальної девіації, як злочинність. Злочинець – це соціальний тип, що акумулює в собі несприятливі для формування особистості умови навколишнього середовища, а головна ознака злочинця як соціального типа – показник взаємовідносин суспільства і особистості, які в умовах процесу маргіналізації складаються так, що можуть розглядатись як чинник криміногенності. Дійсно, невизначеність соціального статусу деяких соціальних груп та індивідів, трансформація традиційних механізмів регуляції поведінки, руйнування соціальних стереотипів, норм та уявлень визначають процес маргіналізації значної частини населення. Молоді люди з бідних родин, які не в змозі забезпечити собі робоче місце та високооплачуваної посади або вступ до вищого навчального закладу (особливо це стосується дітей з неповних та неблагополучних родин, вихованців дитячих будинків та інтернатів) поповнюють ряди злочинності. Створюються та збільшуються стійкі маргінальні групи: особи без визначеного місця проживання, біженці, вимушені переселенці, безпритульні, безробітні. Практично всі ці групи впливають на стан злочинності залежно від свого типу.

Маргіналізаційні процеси значною мірою визначають і характер тенденцій розвитку злочинності. По-перше, за рахунок збільшення кількості та чисельності маргінальних груп інтенсивно поширюється криміногенна соціальна база, протиправна поведінка перетворюється на атрибут повсякденного життя, що, з одного боку, зумовлює криміналізацію змісту інформації, яка поширюється ЗМІ, а з другого – нібито популяризується ними.

По-друге, відбуваються інтелектуалізація та професіоналізація злочинності за рахунок поповнення кваліфікованими фахівцями з державного сектору (результат падіння рівня життя та зростаючого безробіття) колишніми господарськими керівниками, працівниками правоохоронних органів, військовослужбовцями, фахівцями у сфері інформаційних технологій тощо. Це у свою чергу викликає структурні зміни, пов'язані зі зростанням організованої злочинності, збільшенням безкарності, виживаємості та самозахисності злочинного світу, інтенсифікації злочинності, зростання технічної оснащеності, посилення корисливої спрямованості.

По-третє, слід відмітити розвиток корумпованості, зрощування органів влади та кримінальних структур.

Висновки. Існують вагомі підстави розглядати маргіналізацію суспільства як чинник соціальної девіації. Процес маргіналізації зумовлює аномічний стан суспільства, що в свою чергу сприяє його подальшій маргіналізації. Аномія спричиняє масове поширення різних форм девіантної поведінки, в тому числі злочинності. Маргіналізаційні процеси значною мірою визначають характер тенденцій розвитку злочинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голенкова З. Т. Маргинальный слой: феномен социальной самоидентификации / З. Т. Голенкова, Е. Д. Игитханян, И. В. Казаринова // СОЦИС (Социол. исслед.). – 1996. – № 8. – С. 12–17.
2. Шульга М. Маргінальність як криза ідентичності / М. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 166–170.
3. Толстих Н. В. Соціальне виключення в сучасній Україні: спроба оцінки / Н. В. Толстих // Укр. соціум. – 2003. – № 1. – С. 81–85.
4. Кривошеев В. В. Короткие жизненные проекты: проявление аномии в современном обществе / В. В. Кривошеев // СОЦИС (Социол. исслед.). – 2009. – № 3. – С. 57–67.
5. Паніна Н. Українське суспільство 1994–2005 : соціол. моніторинг / Н. Паніна. – К., 2005.
6. Платон. Законы / Платон // Платон. Сочинения: в 3 т. – М., 1972. – Т. 3, ч. 2.
7. Аристотель. Большая этика / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. – М., 1983. – Т. 4.
8. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://l.soc.con.ua/>

МАРГИНАЛИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВА КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОЙ ДЕВИАЦИИ

Золотарева Ю. И.

Рассмотрена маргинальность как фактор социальных отклонений. Обоснованы взаимосвязи и взаимообусловленность маргинальности, аномии и девиации. В этом контексте поставлен вопрос о роли реализации права и социальной справедливости. Выявлены тенденции развития преступности как проявления социальной девиации и их соотношение с маргинализационными процессами.

Ключові слова: маргинальность, аномия, девиантное поведение, социальная девиация, социальные нормы, реализация права, социальный капитал, преступность, криминогенность.

MARGINALIZATION SOCIETIES AS THE FACTOR SOCIAL DEVIATION

Zolotareva J. I.

It is considered marginality as the factor of social deviations. Interrelations and interconditionality marginality, anomie and deviations are proved. In this context the question on a role of realization of the right and social justice is put. Tendencies of development of criminality as displays of social deviation and their parity with marginalizatsionnymi process are revealed.

Keywords: marginality, anomie, deviant behavior, social deviance, social norms, realization of the right, social capital, rime, criminal.

